

Kövér György: Biográfia és társadalomtörténet.

Osiris, Budapest, 2014. 436 oldal.

Kövér György legutóbb megjelent munkája a biográfia és a társadalomtörténet módszertani kérdéseiről és a műfajok kapcsolódási pontjairól szól. Az előtérbe kerülő problémák egyéni megoldási kísérletei és a szerző szövegben való aktív jelenléte révén Kövér Györgyről, a történetíróról is képet kap az olvasó. A kötet 1993 és 2014 között keletkezett, nagyrészt korábban már publikált írások és előadások válogatása. A megjelentetett tanulmányok több mint húszesztendőnyi alkotói és oktatói periódus „párlatának” is tekinthetők. A forrás- és problémacentrikus, kísérletező jelleg a kötet egyik legnagyobb erénye, ahogyan Kövér György eddigi munkásságáé is.

A kötet fedőlapja Varga Imre Tanácsköztársaság-emlékművének mellékalakjait ábrázolja, „a parancsnoki hídon ágáló Kun Bélát távolról néző gyönyörű esernyőkkel pompázó polgárasszonyok[at]”.¹ A kiadványban előtérbe kerülő, a biográfia és a társadalomtörténet módszertanához kötődő kérdések valahogy úgy viszonyulnak a nagybetűs Történelemhez – „amin valamilyen nehezen indokolható okból mifelénk csupán a nemzet politikatörténetét szokás érteni” (327) –, mint ahogyan a Varga Imre által megformá-

zott „polgárasszonyok” viszonyulnak az emlékmű egészéhez: részei annak, de idegenek benne. A vöröskatonák tömbszerű megjelenítésével és militáns mozgásával ellentétben a hölgyalakok gesztusa kecses, ruháik és esernyőik díszítőelemei aprólékosan megmintáztak.

A biográfia és társadalomtörténet a szerzőt nemcsak önmagában, hanem egymáshoz való viszonyuk szempontjából is érdekli, hiszen a múlt egyidejűleg érvényesülő makro- és mikro szintű ábrázolása kihívást jelent. A társadalmi és gazdasági struktúrák vizsgálata során az egyének megjelenítése, illetve az egyéni élettörténetek társadalmi beágyazottságának megteremtése a történetírás számára megoldandó feladat. Halász Gábor ez utóbbi kérdéskört a „portré és tabló” metaforájával illette,² mely hasonlatot Kövér György egy 2000-ben megjelent írásában idézte.³ A *Biográfia és történetírás* címmel publikált szöveg újbóli megjelenítésére annak ellenére nem került sor, hogy a szöveg a magyar történetírás biográfusi törekvéseinek eddigi legalaposabb összefoglalója. Ehelyett az ismertetés tárgyát képező kiadványt egy új, *Biográfia és társadalomtörténet* című tanulmány vezeti be. Ez esetben elsősorban nem a biográfiának a történetírással (azaz a politikatörténettel), hanem a tár-

¹ Kövér György 2014: Varga Imre – Tanácsköztársaság emlékműve (Budapest). *Mandiner* 2014. február 19. http://mandiner.blog.hu/2014/02/19/igy_emlekeznek_ok_magyar_torteneszek_kedvenc_emlekmuvei_ii (Utolsó letöltés: 2015. február 19.)

² Halász Gábor 1981: Portré és tabló. In: Véber Károly: *Tiltakozó nemzedék*. Budapest, 1044–1048.

³ Kövér György 2000: Biográfia és történetírás. *Aetas* (15.) 3. 150–156.

sadalomtörténettel való kapcsolata vált elemzés tárgyává. 2000-ben megjelent szövegében Kövér György az elődök biográfiai törekvéseinek számbavételére vállalkozott, most azonban önmaga korábbi eredményeiből indult ki. Saját tapasztalataira alapozva, szélesebb körben is érvényes következtetések megfogalmazására tett kísérletet. A dualizmus korszakának gazdaságtörténetével és a Losonczy-biográfiával való egyidejű foglalatossága közben merült fel benne az életrajz társadalmi beágyazottságának kérdése és a struktúrákat alkotó egyének portréi megragadásának igénye. A tisztaeszlári vérvád történetének feltárása kitűnő terepnek bizonyult e problémák körüljárásához. Ezzel együtt, a biográfia és a társadalomtörténet kapcsolódási pontjainak kérdéskörét jelen kötet más dimenzióból is vizsgálja. Például úgy, hogy a „Nagy Per” lezárulásával 1883 augusztusában kitört, spontán létrejött zavargásokon letartóztatottak fogolytörzskönyvei alapján a kollektív erőszakhullám tömegének egyéni életrajzok paramétereit alapján való megrajzolására tett kísérletet.

A bevezető tanulmányt követően a kötetben közzétett írásokat a szerző hat egymáshoz kapcsolódó, ugyanakkor különböző tematikát felmutató fejezetcím alá csoportosította. Az egyes címszavakhoz három-négy, változatos terjedelmű tanulmány tartozik. Az *Életrajzi módszer és historiográfia* című fejezet a biográfia műfajában a „narratív fordulatot” követően jelentkező új kihívásokat helyezi előtérbe. Az „életpálya” konstruálható, ezáltal teleologikussá váló jellegének feltételezése az „én” ontológiai létezés-

sét és koherenciáját kérdőjelezi meg. Mindez új megközelítést igényel a biográfusok részéről. Ennek egy példája az a tanulmány, amelyben a szerző négy történetíró publikált önéletrajza alapján rekonstruálja a történettudomány énképét azáltal, hogy a 19. század történészeinek visszaemlékezéseiben hivatásuk mibenlétére és a módszertani reflektáltság problémájára keres utalásokat. A személyes források a kötet egészében idézve, kurziváltan jelennek meg „annak érdekében, hogy elkülönüljenek más hivatkozott forrásoktól és a történeti diskurzustól” (19). Nagy Iván, Szeremlei Sámuel, Marczali Henrik és Angyal Dávid önéletírásának szövegrészleteit is ily módon idézi a szerző.

A naplókra és a levelezésekre koncentrálna a következő tanulmány arra kérdez rá, hogy a történetírók által hátrahagyott személyes forrásokból megtudhatunk-e valami lényegeset a történetírói alkotómunka természetéről vagy annak kulisszatitkairól; illetve, hogy ezen források segítségével láthatóvá válik-e valami a tudomány meghatározottságai közül, amit a „hivatalos források” természetüknél fogva homályban hagynak. A 19–20. század fordulójáról származó *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* működési hátterének megvilágításához a szerző Paikert Alajos naplóját és Tagányi Károly leveleit használja; az 1965-ben Szabó István főszerkesztésével megjelent *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában* című kétkötetes mű létrejötté hátterének elemzéséhez pedig Balogh István és Szabó István személyes jellegű forrásait. Ezek révén teszi láthatóvá a mindkét esetben érvényesülő állami befolyást és a – történetírói munka megértésében talán

fontosabb – személyiségbeli vonásokat, hitvallásokat és kapcsolatrendszereket. A fejezet a nemzetközi, majd a magyar társadalomtörténet-írás (ön)kritikus áttekintésével zárul. A szerző a marxista történetírás (közel sem előzmény nélküli) osztály- és struktúraszemléletétől indítva nemzedékek szerint haladva vázolja a nemzetközi, illetve a magyar társadalomtörténeti gondolkodás történetét. A magyar helyzet számbavételét Hanák Péter 1962-ben megjelent, *Vázlatok a századelő magyar társadalmáról* című dolgozata indítja, majd több meghatározó társadalomtörténész (Bácskai Vera, Tóth Zoltán, Benda Gyula, Gyáni Gábor, Halmos Károly, Kövér György) munkássága jellemző vonásainak áttekintése után az írást a fiatalabb nemzedéket képviselő Mátay Mónika, Bódy Zsombor, Majtényi György és Horváth Sándor munkái zárják. A teljesség igénye nélkül megírt „problémacentrikus szemlecek” (95) a 20. század második felének magyar(országi!) társadalomtörténeti törekvéseinek lényegi vonásaira mutat rá.

A *Személyes emlék – privát történelem* című részben közölt tanulmányok a személyes források felhasználási lehetőségének kérdéséhez térnek vissza. A szerző Pierre Bourdieu és Paul Ricoeur tételeiből indul ki, akik szerint nem beszélhetünk a „szubjektum” állandóságáról („idem”), csupán a személy „önazonosságáról” („ipse”). A szubjektum változásával annak saját életútjáról szóló elbeszélése is újra és újra megalkotható, így forráskritikai szempontból a bejárt életút és az elbeszélt élettörténet elkülönítése nélkülözhetetlennek tűnik. Mindez az élettörténeti források felhasználása viszony-

latában maga után vonja az egyazon személytől, azonban különböző periódusokból származó szövegek egymással való összehasonlításának igényét is. A Bencze Mihály, Scharf Móric és Kövér Sándor életének különböző szakaszaiból hátramaradt szövegek egybevetései esettanulmányokként is értékelhetők. Miután a fejezet címében is egymás mellett szerepelnek a „személyes” és a „privát” szavak, talán nem lett volna fölösleges kitérni a személyes forrásokon belül elkülöníthető „privát”, illetve a már keletkezéskor is szélesebb publikumnak szánt szövegek közötti – forráskritikai szempontból releváns – különbségekre. Ennek elmulasztása miatt a „személyes források” megnevezéssel illetett forráscsoport tartalmi körének meghatározása tekintetében is nehézségek adódhatnak.

Miután a szerző édesapja, Kövér Sándor naplója és visszaemlékezése révén tette érzékelhetővé a két forrásnem közötti metszéspontokat, a *Tanárportrék – emlékezetből* című fejezetben összegyűjtött írások a visszaemlékezés és a történetírás határmezsgyéjén mozognak. Kövér György kötetét egy pályakezdésének időszakához kötődő történet elbeszéléssel indítja, amely azonban nem közvetlen élménye, hanem mások elbeszéléseiből szerzett erről tudomást. A szerző szerint „ebben azonban nincs semmi rendkívüli. Hiszen így vagyunk a történelmi források diskurzusaival, s – végső soron – magával az egész történelemmel” (9). Felvetődik a kérdés, hogy az emlékezetből megrajzolt tanárportrék „szubjektív arcképvázlat[ai]” (195) a múltrol szóló történelmi diskurzus részének, avagy – a történész „szemé-

lyes” visszaemlékezéseinek minőségében – történelmi forrásnak tekinthetők-e. Amennyiben elfogadjuk, hogy az emlékek – feltéve, hogy nem a „felsőbbrendű ember előfutáráról”, valamiféle mindenre emlékező, Funes-típusú személyiségről van éppen szó – legalább annyira az emlékezőről, mint az emlékezetben felelevenítettekéről szólnak, az utóbbi válasz felé hajolhatunk. Ha nem lenne annyira abszurd, tulajdonképpen azt mondhatnánk, hogy Kövér György akkor lett volna konzekvens, ha ezen írásait teljes egészében kurzív szedéssel közli. Mindez természetesen nem a tanárportrék „hitelességének” megkérdőjelezése, ennek eldöntése ugyanis a kortársak tisztje. Romsics Ignác a szerző „kor- és pályatársaként” írt recenziójában kifejtette, hogy a Niederhauser Emilről és Ránki Györgyről meglévő benyomásai és emlékei nagyban hasonlítanak a szerző által megörökítettéhez.⁴

Míg az eddig ismertett írásokban a különböző forrásnemek jellemzőinek körülírására azok keletkezési idejét és kontextusát emelte ki a szerző, *Az orális história dilemmái* című fejezet tanulmányai elsősorban a források keletkezésének médiumát tekintetbe véve az írott és az orális források jellemzőinek kérdéskörét járják körül. E helyen nem az elbeszélések valóságreferenciája került előtérbe, hanem a történetkonstrukciók „versengése”. Fontos kérdésként tematizálódik az írott és az orális források metamorfózisainak és kölcsönhatásai-

nak problémája is. A kötet egyik legizgalmasabb tanulmánya az, amelyben a szerző Fekete János 1982-es, Helmut Schmidttel folytatott tárgyalására vonatkozó, azonban a főhős különböző életszakaszaiban keletkezett visszaemlékezéseinek tartalmi és formai jegyeit hasonlítja össze. Az idő előrehaladtával és az írott formájú visszaemlékezés médiumának megváltoztatásával Fekete János emlékei is jelentős átalakuláson mentek keresztül, paradox módon egyre „élesebbek” lettek. A különbségek megragadására a szerző által igénybe vett ironikus stílus megszemelően alkalmasnak tűnik: ennek révén sikerült távolságot tartania főhősével szemben, a szellemes szövegalkotással pedig a tanulmány izgalmas olvasmánnyá vált.

A történelmi szereplők elmekórtani diagnózisának felállítása rendszerint a megzavarodott főhős „élő halottá” nyilvánításával egyenértékű. *Pszichobiográfiai kísérletek* címszó alatt Kövér György Lovassy László, Sasku Károly és Losonczy Géza kortársak által deviánsnak tekintett vonásainak vizsgálatára tett kísérletet. A kötet ugyanezen részében közölt 19. századi Figdor család két női leszármazottjának párhuzamos esettörténete a „bolondság története” és gender history szempontból is tanulságos olvasmány. A szerző pszichobiográfiai kísérleteinek e helyen való megjelentetése a biográfia és a társadalomtörténet egymáshoz való viszonyának sajátos esetére mutat rá, hiszen a módszer kiindulópontja az a tézis, amely szerint az elmebetegséggel a személyiség individualitása elvész, és komplexitása „típusá” redukálódik.

⁴ Kovács Éva – Romsics Ignác 2014: Két bírálat egy könyvről: Kövér György: Biográfia és társadalomtörténet. *Holmi* (26.) 9. 1103–1111.

Az egyéni életút kiterjesztésével kapcsolatos problémákat megragadni próbáló tanulmányok a *Családtörténeti mintázatok* fejezetcím alá kerültek. A Stern/Szterényi család tagjai több generáción át végigkísért „bekerestelkedésének” története az asszimiláció kérdésköréhez kapcsolódva keresztény családok „létrejöttének” folyamatát követi nyomon. Miközben a történészek többsége az egyes korszakra jellemző párválasztási preferenciák megállapításához paradox módon a házassodást követően keletkezett forrásokat használ, Kövér György Paikert Alajos naplójának elemzése által tett kísérletet a házasság kérdésével az 1890-es évek végén komolyan foglalkozó keresztény középosztálybeli fiatalember párválasztási dilemmáinak feltérképezésére. A kötet utolsó tanulmánya az egyes csoportok közös háttérvonásait kutató prozopográfia módszerével kísérletezik, a tisztaeszlári per felmentő ítéletének kimondását követő, Kerepesi út környéki zavargásokban résztvevő egyének csoportképződésének okait próbálja megragadni. A csoportképződés mechanizmusának e helyen felvázolt

módja a prozopográfia módszerének nemcsak a lehetőségeire, hanem a korlátaira is rámutat. A Kerepesi út környékén folyt zendülésen részt vett individuuumok adatlapjának egybevetése azt mutatja, hogy a résztvevők semmilyen olyan közös jellemzővel nem bírtak, amely az egyes csoportok közös háttérvonásait kereső „kollektívbiográfus” számára magyarázattal szolgálna: „S hogyan simultak bele ezen a ponton ebbe a tömegmozgalomba a meglehetősen heterogén életutak. A kollektív erőszak egy adott pillanatában, az addig megtett életpálya sokfélesége révén” (387).

A szerző szellemessége és a kutatói munkát gondosan dokumentáló, az olvasót ezáltal a munka folyamatába bevonó stílusa a kötetet izgalmas és ezzel együtt tanulságos olvasmánnyá teszi. Az egyes tanulmányokban körüljárt módszertani kérdések révén Kövér György kötete – olykor az egyes tanulmányok tárgyán túlmutatva – a (társadalom)történészek legaktuálisabb kérdéseit boncolgatja.

Both Noémi Zsuzsanna